

УДК 338.439.5: 637.564
JEL Classification Q 11

Ібатулін М.І.,
д-р екон. наук, доцент,
Національний університет біоресурсів
і природокористування України,
Артімонова І.В.,
канд. екон. наук, доцент,
Білоцерківський національний аграрний університет,
Копитець Н.Г.,
канд. екон. наук, с.н.с.,
ННЦ "Інститут аграрної економіки"

ОРГАНІЗАЦІЙНО-ЕКОНОМІЧНІ ЗАСАДИ ФОРМУВАННЯ ПОПИТУ НА ПРОДУКЦІЮ СВИНАРСТВА В УКРАЇНІ

Ibatullin M.I.,
dr.sc.(econ.), assoc. prof.,
National University of Life and
Environmental Sciences of Ukraine,
Artimonova I.V.,
cand.sc.(econ.), assoc. prof.,
Bila Tserkva National Agrarian University,
Kopytets N.H.,
cand.sc.(econ.), senior research fellow,
NSC «Institute of Agrarian Economics»

ORGANIZATIONAL AND ECONOMIC PRINCIPLES FOR THE FORMATION OF DEMAND FOR PIG PRODUCTION IN UKRAINE

Постановка проблеми. Продукти забою свиней були традиційними видами продуктів харчування жителів України, зокрема сало. Такій ситуації сприяли природно-кліматичні умови приживання більшості жителів країни і відповідно національні, психографічні (відношення до споживання м'яса тощо) та релігійні традиції. Раціональною нормою споживання свинини в розрахунку на одну особу 34 кг, чи 43 %. Проте, нині рівень споживання продуктів забою свиней значно нижчий за науково обґрунтовану норму. При цьому необхідно наголосити про порушення структури споживання м'яса і м'ясопродуктів. Так, у 2016 р. у структурі споживання м'яса найбільшу питому вагу займало м'ясо птиці – 46%, на свинину припадало 38%, на яловичину – 15%, на інші види – 1%. Свинина в 2015 р. в структурі споживання м'яса і м'ясопродуктів свинина займало близько 35 %. Дана обставина викликана насамперед економічними чинниками (дещо нижчими цінами на продукти забою в порівнянні з іншими видами м'яса та м'ясопродуктів) та культурою споживання більшості населення України, яка була сформована на протязі тривалого періоду часу.

Прийняття відповідних нормативно-правових актів, що обмежують можливість реалізації продуктів забою свиней особистими селянськими господарствами (ОСГ) спричинить скорочення товарної пропозиції і відповідно призведе до подальшого зростання цін на свинину, що призведе до скорочення обсягів споживання. Необхідно зазначити, що в структурі поголів'я свиней на частку господарств населення приходиться близько 47 %. Крім, того буде спостерігатися зменшення частки надходжень свинини від ОСГ в структурі споживання сільських домогосподарств. В зв'язку з цим постає необхідність формування ефективну збутову інфраструктуру ринку продукції свинарства, зокрема створювання мережу забійних пунктів та здійснити розробку і практичне застосування методів державного регулювання цін на продукти забою свиней.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Питанням функціонування ринку продукції тваринництва, зокрема свинарства, присвячено праці таких науковців: І. Баланюка, П. Березівського, Р. Грабовського, С. Дусановського, О. Мазуренка, В. Месель-Веселяка, В. Микитюка, Т. Мостенської, І. Яціва та багатьох ін. Ці наукові дослідження досить глибоко розкривають сучасне розуміння сутності, призначення та напрямів розвитку агропродовольчого ринку і важелів економічного регулювання, об'єктивно розкривають необхідність поєднання ринкового саморегулювання й економічного регулювання із урахуванням змін, що відбуваються у вітчизняній та світовій економіці.

Зокрема, дослідження І. Баланюка, С. Дусановського були спрямовані на оцінку методологічної основи формування ринкових цін на продукцію свинарства. В працях О. Мазуренка, В. Месель-Веселяка, В. Микитюка, Т. Мостенської, І. Яціва розкривалися методи державного регулювання ринку продукції тваринництва, зокрема свинарства. Проведений аналіз результатів останніх досліджень і публікацій засвідчує, що поставлена проблема вимагає продовження її вивчення. Особливо важливо повніше розкрити питання залежності попиту від якості товарної продукції, зокрема доцільності створення системи забійних пунктів в Україні.

Постановка завдання. Метою дослідження є розробка теоретичних положень оцінки попиту на продукцію свинарства та практичних рекомендацій щодо створення системи забійних пунктів в Україні.

Виклад основного матеріалу дослідження. Структура харчування, знання і дотримання правил раціонального харчування значною мірою впливають на здоров'я людини. Одним із найважливіших продуктів у її харчуванні є м'ясо і вироби з нього. М'ясо – дуже корисний харчовий продукт, що забезпечує людський організм повноцінним білком (незамінні амінокислоти), вітамінами В₂, В₆, РР, В₁₂, біодоступним залізом, селеном, цинком.

Свого часу Ф. Енгельс у своїй статті «Роль праці в процесі перетворення мавпи в людину» (1876 р.) писав: «М'ясна їжа містила в майже готовому вигляді найбільш важливі речовини, яких потребує організм для свого обміну речовин; вона скоротила процес травлення і разом з ним тривалість інших вегетативних (тобто відповідних явищ рослинного життя) процесів в організмі і цим зберегла більше часу, речовини та енергії для активного прояву тваринної, у власному розумінні слова, життя» [1].

Результати опитування покупців на роздрібних продовольчих ринках міст Києва, Хмельницького, Одеси свідчать, що основними факторами, які впливають на вибір свинини як продукту харчування є: стать – переважна більшість споживачів свинини чоловіки, незалежно від того, що частіше купують даний вид м'яса саме жінки; вік – цільовий сегмент споживачів (78,3 %) коливається від 23 до 60 років, на другому місці прихильники споживання даного виду м'яса – підлітки – це 11,9 %. Однак не віддають перевагу свинині у щоденному споживанні люди віком від 60 до 76 років, які становлять 9,8 % групи респондентів; купівельна спроможність споживача є важливим параметром у виборі даного виду м'яса; ціна – умовний елемент у сукупності із попереднім параметром. За даними досліджень, 63 % респондентів вважають зниження цінового фактора дієвим елементом стимулювання збуту незалежно від сезону.

Протягом 2000–2016 рр. збільшувались обсяги споживання охолодженої свинини в розрахунку на одну особу на 41,5 %, при цьому споживання сала знизилось на 32,7 % і в 2016 р. становило 6,2 кг.

Так, у 1991 р. споживання м'яса на 1 особу населення в Україні становило 74 кг, 28 % із яких припадало на м'ясо, а 72 % – на ковбасні вироби. Разом зі зниженням платоспроможності населення скорочувалося і споживання м'ясних виробів. У 2001 р. воно становило 33,6 кг, а структура ковбасних виробів і м'яса була вже 50 % : 50 %. У 2016 р. становило 54,4 кг на 1 особу, 30 % з яких було спожито у вигляді ковбасних виробів, а 70 % – як м'ясо. За прогнозами ФАО, до 2020 р. в структурі споживання м'яса українцями 80 % становитиме споживання м'яса натурального [2].

Доказом вищезазначеної тенденції є структура товарного асортименту м'ясопереробних підприємств, які, орієнтуючись на краще задоволення попиту споживачів, розширюють асортимент товарних позицій охолодженого і замороженого м'яса.

Споживання сала, незважаючи на його традиційність, як одного з основних видів продуктів харчування жителів України, поступово знижується, що також є індикатором рівня матеріального достатку населення. Схоже явище спостерігалось у 30-ті роки минулого століття в США [3].

Упродовж 2000–2016 рр. можна виділити два періоди у зміні вибору окремих видів продукції свинарства. Так, перший – 2000–2006 рр., коли рівень споживання сала перевищував обсяги споживання охолодженої свинини. Він характеризувався поступовим підвищенням рівня купівельної спроможності населення при збереженні культури харчування – пріоритетними видами продукції у споживачів була жирна свинина та сало [4].

Другий період – 2007 р. і по нинішній час. Незважаючи на незначні коливання купівельної спроможності кінцевого споживача, рівень споживання охолодженої свинини перевищує величину споживання сала, що свідчить про суттєві зміни в структурі харчування населення та певною мірою про його доступність і зміну смакових уподобань населення.

Зазначимо, що до 2012 р. спостерігалось перевищення рівня споживання свинини в сільській місцевості порівняно з жителями великих і малих міст. На нашу думку, це можна пояснити споживанням значної кількості свинини, яка була вироблена в особистих селянських господарствах. Проте в наступні роки простежується протилежна ситуація, що свідчить про суттєві зміни в структурі харчування та споживчих уподобаннях міського населення порівняно з сільським. При цьому в сільських домогосподарствах споживають значно більшу кількість сала порівняно з міськими. Ця обставина свідчить, що жителі сільської місцевості з певних причин, зокрема і через відсутність коштів для купівлі свинини та спрямування значної частини вирощених живих свиней на забій компенсували потребу в продуктах тваринного походження за рахунок споживання сала. Така тенденція призводить до розбалансування раціону харчування сільського населення.

Важливим показником якісного харчування населення є забезпечення збалансованості його раціонів відповідно до обґрунтованих норм споживання. Встановлено, що калорійність харчування сільського населення на 6,0% перевищує середні норми внаслідок надмірного споживання жирів і цукру (відповідно в 1,7 та 1,5 раза вище фізіологічних норм потреби).

Відсоток жирів у загальній калорійності раціонів обстеженої популяції населення перевищує нормативи в 1,5 раза. Кількість загального жиру й насичених жирних кислот у раціонах сільського населення села перевищує рекомендовані норми в 1,7 рази. Серед жирів переважна більшість тваринного походження, за рахунок яких організм одержує у півтора рази більше калорій, ніж за рахунок рослинних. Співвідношення поліненасичених жирних кислот до насичених жирних кислот – 0,7 замість 1,0. Рівень холестерину в харчуванні сільських жителів на 30% перевищує нормативні показники, підвищує ризик прояву різних хвороб [4].

З метою визначення впливу доходів населення на рівень споживання свинини нами розраховано коефіцієнт еластичності (табл.1). Значення цього коефіцієнта високе, за винятком останньої групи споживачів. Найвище значення коефіцієнта еластичності зафіксовано у групі населення із рівнем доходів 1001–1250 грн/міс., найнижче було -0,151 у групі із рівнем доходу 5001–6000 грн/міс.

Таблиця 1

Розрахунок коефіцієнта еластичності споживання свинини залежно від рівня доходів споживачів, 2016 р.

Групи за середньо-душовими доходами на місяць, грн	Всього сукупних ресурсів, тис. грн/рік	Фактичне споживання свинини, кг	Розрахунковий рівень споживання	Похідна	Коефіцієнт еластичності
До 500	5,089	2,51	4,0	0,5904	0,751
501–750	7,849	5,22	5,6	0,5711	0,800
751–1000	10,687	8,06	7,2	0,5512	0,819
1001–1250	13,615	9,04	8,8	0,5307	0,823
1251–1500	16,500	11,17	10,3	0,5105	0,819
1501–1750	19,388	11,86	11,7	0,4903	0,811
1751–2000	22,479	13,89	13,2	0,4686	0,798
2001–2250	25,434	15,44	14,6	0,4480	0,782
2251–2500	28,414	16,62	15,9	0,4271	0,765
2501–2750	31,336	17,18	17,1	0,4067	0,746
2751–3000	34,428	17,61	18,3	0,3850	0,724
3001–3250	37,362	21,28	19,4	0,3645	0,702
3251–3500	40,419	18,42	20,5	0,3431	0,677
3501–3750	43,632	17,67	21,6	0,3206	0,649
3751–4000	46,334	21,24	22,4	0,3017	0,624
4001–4250	49,398	24,98	23,3	0,2802	0,594
4251–4500	52,568	22,95	24,1	0,2580	0,562
4501–5000	56,629	26,65	25,1	0,2296	0,517
5001–6000	64,277	28,44	26,7	0,1761	0,424
Понад 6000	95,889	28,49	28,8	-0,0452	-0,151
Всього	21,125	12,64	12,6	0,4781	0,804

Джерело: складено за даними Державної служби статистики України

Наведені розрахунки дають можливість виявити закономірність, що із підвищенням рівня доходів споживачів коефіцієнт еластичності знижується, що цілком очевидно і свідчить про переорієнтацію споживачів на інші види м'ясопродуктів при зміні їхньої купівельної спроможності.

Отже, результати дослідження свідчать, що свинина – це продукт харчування для домогосподарств із високим рівнем доходів як у містах, так і в сільській місцевості. Доказом цього висновку є значення розрахованих показників варіації щодо споживання свинини.

Встановлено, що сприятлива кон'юнктура на ринку свинини склалася на користь сала та субпродуктів і знизилася на свинину. Як головну причину слід розглядати зниження життєвого рівня населення. Очевидно, що суб'єкти господарювання відразу відреагували на цю ситуацію: переорієнтували на вирощування та відгодівлю сальних свиней. Це підтверджує опитування станом на 12. 06. 2016 р. м'ясоторговців, проведене на Хмельницькому роздрібному продовольчому ринку. Майже всі вони відповіли, що на сьогодні найбільший попитом користуються сало, м'ясо низької якості, а також субпродукти першої категорії. Зазначимо, що у грудні 2011 р. на роздрібних продовольчих ринках України співвідношення ціни сала до вартості свинини становило 1:72, а в 2016 р. – 1:1,23 (табл. 2). Тобто спостерігається процес вирівнювання цін на основні продукти забою, що є відображенням попиту на них.

Таблиця 2

Обсяги реалізації сала та свинини на роздрібних продовольчих ринках міст України та співвідношення цін на них

Місяць	2011 р.				2012 р.				2014 р.				2016 р.			
	Обсяги реалізації свинини, ц	Обсяги реалізації сала, ц	Співвідношення		Свинини, ц	Сала, ц	Співвідношення		Обсяги реалізації свинини, ц	Обсяги реалізації сала, ц	Співвідношення		Обсяги реалізації свинини, ц	Обсяги реалізації сала, ц	Співвідношення	
			обсягів	цін			обсягів	цін			обсягів	цін			обсягів	цін
Січень	28609	13589	2,11:1	2,05:1	28025	12883	2,18:1	1,85:1	28810	18564	1,55:1	1,56:1	31461	18248	1,72:1	1,61:1
Лютий	30524	14915	2,05:1	2,46:1	27304	12604	2,17:1	1,81:1	27604	13108	2,11:1	1,58:1	25948	12072	2,15:1	1,59:1
Березень	29401	14338	2,05:1	2,52:1	27244	12339	2,21:1	1,75:1	26209	12573	2,08:1	1,59:1	25344	11881	2,13:1	1,57:1
Квітень	35596	17694	2,01:1	2,61:1	30755	26842	1,15:1	1,96:1	28018	23863	1,17:1	1,81:1	26561	24507	1,08:1	1,86:1
Травень	29485	13752	2,14:1	2,66:1	33200	21082	1,57:1	1,95:1	32968	22284	1,48:1	1,87:1	29342	20412	1,44:1	1,90:1
Червень	31241	14904	2,10:1	2,57:1	35646	23638	1,51:1	1,85:1	35076	23473	1,49:1	1,78:1	24167	21384	1,13:1	1,84:1
Липень	29287	13963	2,10:1	2,41:1	31923	19827	1,61:1	1,79:1	30997	19331	1,60:1	1,75:1	26781	17707	1,51:1	1,83:1
Серпень	28691	13824	2,08:1	2,13:1	29322	17073	1,72:1	1,76:1	28911	17090	1,69:1	1,81:1	23042	14407	1,60:1	1,88:1
Вересень	28998	13488	2,15:1	1,89:1	29172	15997	1,82:1	1,61:1	29084	15853	1,83:1	1,70:1	23325	13110	1,78:1	1,73:1
Жовтень	29261	13798	2,12:1	1,74:1	29788	16295	1,83:1	1,49:1	28805	15480	1,86:1	1,60:1	23130	13375	1,73:1	1,53:1
Листопад	29715	14127	2,10:1	1,67:1	30428	16585	1,83:1	1,45:1	29667	15905	1,87:1	1,57:1	24713	13710	1,80:1	1,45:1
Грудень	30928	14794	2,09:1	1,72:1	32010	17886	1,79:1	1,55:1	28873	15793	1,83:1	1,33:1	23705	13266	1,79:1	1,23:1
Всього	361736	173186	2,09:1	2,20:1	364817	213051	1,71:1	1,74:1	355022	213317	1,66:1	1,66:1	307519	194079	1,58:1	1,67:1

Джерело: складено та розраховано за даними Державної служби статистики України

Протягом 2011–2016 рр. виявлено зниження обсягів продажу свинини на 15 % та відповідно зростання реалізації сала на 12 %. Щодо сезонності обсягів реалізації на роздрібних продовольчих ринках свинини та сала, то спостерігається незначне збільшення попиту взимку та у травні–червні. Проте суттєвих сезонних коливань не помічено, що зумовлено певною мірою мінімізацією впливу релігійного чинника [5]. Так, коефіцієнт варіації споживання свинини становить 0,3–0,35, що свідчить про рівномірність споживання незалежно від сезону. Підтвердженням цих розрахунків є результати опитувань жителів Київської та Хмельницької областей, проведених у 2013–2016 рр. Тільки чверть опитаних (24,5 %) планує дотримуватися норм і правил Великого Посту, при цьому із них частка тих, хто має намір тримати піст за всіма правилами протягом семи тижнів, становить лише 2,8 %. Ця обставина є доказом відходу від норм і правил, закладених у традиціях щодо харчування.

Вважаємо, що ця обставина зумовлена насамперед низьким життєвим рівнем населення, яке внаслідок цього не має можливості придбати в достатній кількості продуктів-замінників у період постів з метою збалансування раціону харчування як за калорійністю, так і за вмістом поживних речовин. Очевидно, що за умови, коли на споживання продовольства припадатиме близько 55 % сукупних витрат домогосподарств, питання урізноманітнення харчування є недоречним. Зазначимо, що низька купівельна спроможність зумовлює й мінімальне споживання м'ясопродуктів населенням, переважно невисокого ґатунку [6].

Відсутність суттєвих сезонних коливань свідчить про мінімальний набір продуктів харчування, що споживається протягом року населенням. Орієнтація формування раціону на основі вуглеводмістких продуктів та рослинних жирів з одночасним скороченням споживання інших продуктів харчування є свідченням незбалансованості харчування населення, яке намагається забезпечити свої енергетичні потреби за рахунок економічно доступних продуктів.

У зв'язку із членством України в СОТ й очікуваним виходом вітчизняних товарів на світовий ринок продукції тваринництва постає проблема наближення вітчизняних та закордонних норм показників безпечності.

Згідно з частиною другою ст. 33 Закону «Про безпечність та якість харчових продуктів» з 4 квітня 2018 року забій парнокопитних та інших копитних, а також свійської птиці та кролів в обсягах, що перевищують 5 гол. на день, дозволяється на спеціально облаштованих бійнях, які мають експлуатаційний дозвіл і зареєстровані ветеринарною службою [7]. А з 1 січня 2025 року продукти, отримані в результаті забою не на бойні, що має експлуатаційний дозвіл, можуть використовуватися виключно для власного споживання або реалізації на агропромисловому ринку кінцевому споживачу в межах 50 кілометрів від місця забою або в області, в якій він здійснений.

За нашими дослідженнями встановлено, що із 360 боень, які функціонують в Україні, 308, або 85,6 %, мають експлуатаційний дозвіл, 52 бойні, або 14,4 %, – не мають його, оскільки підприємства розпочали свою діяльність до набуття чинності Постанови Кабінету Міністрів України від 12.05.2007 р. № 712.

Вважаємо, що назріла необхідність створення забійних пунктів сільськогосподарських тварин на базі сільських обслуговуючих кооперативів як суб'єктів підприємницької діяльності та відокремлених підрозділів м'ясопереробних підприємств і ринків живої худоби за активної участі сільської громади, яка виділяє земельну ділянку для їх створення, а також яку звільняють на 3 роки від сплати податку на землю.

На нашу думку, модернізація та будівництво забійних пунктів у сільській місцевості повинно прирівнюватися до тваринницьких комплексів, що відповідно до нормативно-правових актів передбачає 50 %-ву компенсацію за рахунок коштів державного бюджету.

Розвиток мережі боень формуватиме передумови для розвитку мініпереробних підприємств, які займатимуться виробництвом м'ясної продукції під регіональними торговими марками [8]. Прикладом є виробництво ковбасних виробів під брендом «Зінківські ковбаси» у Хмельницькій області, що забезпечує економічну вигоду не тільки суб'єктами підприємницької діяльності, які проживають у с. Зінків, а й місцевій сільській громаді, яка отримує певні фінансові надходження до бюджету.

Висновки з проведеного дослідження. На основі розрахунку еластичності попиту за ціною, перехресної еластичності попиту на товари-субститути та показників варіації споживання свинини встановлено, що свинина – це продукт харчування для домогосподарств із високим рівнем доходів як у містах, так і в сільській місцевості, домогосподарства із низьким і середнім рівнями середньодушового доходу орієнтуються на споживання сала та субпродуктів. Очевидно, що в умовах посилення кризових явищ у країні зростають обсяги споживання сала та низькоґатункової свинини, що знаходить відображення у відповідному співвідношенні цін між ними, а споживачі орієнтуються на самозабезпечення продуктами забою свиней за рахунок особистого селянського господарства та родинних зв'язків. Із метою збалансування раціону харчування населення країни доцільно передбачити адресну підтримку малозабезпечених верств населення та закладів громадського харчування, які утримуються за рахунок коштів держбюджету та місцевих громад на соціальні види м'яса (м'ясо на кістці).

З метою активізації діяльності щодо модернізації та будівництва забійних пунктів худоби і птиці в сільській місцевості доцільно передбачати 50 %-ву компенсацію за рахунок коштів державного

бюджету. Перспективним є створення забійних пунктів на базі сільських обслуговуючих кооперативів або на засадах кооперації, для чого доцільно передбачити внесення вартості земельної ділянки його облаштування сільською громадою до статутного фонду та звільнити на 3 роки від сплати податку на землю. Основними критеріями оптимального розміщення забійних пунктів повинні стати: кількість худоби і свиней у господарствах населення та дрібних сільгосп підприємствах; коефіцієнт товарності сільських домогосподарств, які утримують 1–4 гол. і більше.

Література

1. Маркс К. Собр. соч. – 2-е изд. Т. 21. Москва: Госполитиздат. 1961. С. 178.
2. Бергер А. Д. Сучасні тенденції розвитку м'ясопереробної галузі України. *Інтелект XXI*. 2017. № 1. С. 41-51.
3. Мостенська Т. Л. Особливості формування попиту і пропозиції на ринку харчових продуктів. *Економіка АПК*. 2015. № 1. С. 113–120.
4. Корнієнко І. Якість молочної та м'ясної продукції як основа конкурентоспроможності на ринку. *Мясное дело*. 2010. № 1. С. 15–17.
5. Cherednichenko O. Economic aspects of manufacture and consumption of meat and meat products. *Agricultural and Resource Economics: International Scientific E-Journal*, [Online]. 2017. vol. 3. no. 3. pp. 130–144. URL: <http://www.arejournal.com> (дата звернення: 11.03.2018).
6. Варченко О. М., Свиноус І. В., Микитюк Д. М. Методологічні підходи до оцінки збуту продукції сільськогосподарськими товаровиробниками. *Вісн. аграр. науки*. 2013. № 8. С. 66–69.
7. "Про безпечність та якість харчових продуктів", Закон України. URL: <http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/771/97-%D0%B2%D1%80> (дата звернення: 11.03.2018).
8. Свиноус І. В., Ібатулін М. І. Організаційно-економічні засади розвитку пунктів забою сільськогосподарських тварин. *Економіка і управління АПК*. 2015. № 119 (1). С. 29–32.

References

1. Marks, K. (1961), *Sobr. soch.* [Collected Works], 2nd ed., Vol. 21, Gospolizdat, Moscow, Russia, p. 178.
2. Berger, A.D. (2017), "Current trends in Ukraine meat industry", *Intelekt XXI*, no. 1. pp. 41-51.
3. Mostenska, T.L. (2015), "Features of the formation of supply and demand in the food market", *Ekonomika APK*, no. 1, pp. 113–120.
4. Korniienko, I. (2010.), "Quality of dairy and meat products as the basis of competitiveness in the market", *Miasnoe delo*, no. 1, pp. 15–17.
5. Cherednichenko, O. (2017), "Economic aspects of manufacture and consumption of meat and meat products", *Agricultural and Resource Economics: International Scientific E-Journal*, [Online], vol. 3, no. 3, pp. 130–144, available at: www.arejournal.com (access date March 11, 2018).
6. Varchenko, O.M., Svinous, I.V., Mykytiuk, D.M. (2013), "Methodological approaches to the estimation of sales of products by agricultural commodity producers", *Visn. ahrar. nauky*, no. 8, pp. 66–69.
7. The Verkhovna Rada of Ukraine (1997), The Law of Ukraine "On the safety and quality of food products", available at: <http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/771/97-%D0%B2%D1%80> (access date March 11, 2018).
8. Svinous, I.V. and Ibatullin, M.I. (2015), "Organizational and economic bases of development of slaughter points of farm animals", *Ekonomika i upravlinnia APK*, no. 119 (1), pp. 29–32.

Стаття надійшла до редакції 23.03.2018 р.